

SIRKE LOHTAJA-AHONEN

S
UO
MAL
AINEN
PURJEHDUS
SANASTO

HUMAN INTEREST

SISÄLLYS

LUKIJALLE	11
LUKUOHJE	13
1 PURJEHTIJA PUHUU PURJEHDUSSUOMEA	15
Merimiessuomesta purjehdussuomeksi	16
Purjehdussuomen erityispiirteet	19
Tavoitteena yhteinen ymmärrys	24
2 HENKILÖT	29
Kippari	30
Miehistön jäsen	32
Puntti	34
3 PURJEET JA NIIDEN KÄSITTELY	37
Purje	38
Isopurje	41
Genua	42
Fokka	45
Myrskyisopurje	47
Myrskyfokka	48
Genaakkeri	49
Spinaakkeri	50
Virsikirja	52
Latta	53
Reuna, liikki	54
Ratsastaja	55
Snörppi	57
Reivi	58
Reivata	60
Purjehtia	61
Nostaa purjeet	62
Laskea purjeet	63
Säätää purjeita	64
4 KÖYDET JA NIIDEN KÄSITTELY	69
Köysi	70
Liina	72
Heittoliina	74
Nostin, falli	76
Jalus, skuutti	78

Levanki.....	80
Springi.....	82
Cunningham.....	83
Barberhauler.....	84
Lazy-jack.....	85
Preventteri.....	86
Elämänlanka.....	87
Vinssi.....	89
Knaapi.....	90
Köysilukko.....	92
Pylpyrä, plocki.....	94
Vyyhdetä.....	95
Pleissata.....	96
5 PUOMIT JA NIIDEN KÄSITTELY.....	99
Puomi.....	100
Dirkki.....	102
Kikki.....	103
Spinaakkeripuomi.....	105
Genaakkeripuomi.....	107
Spiirapuomi.....	109
Jockey-puomi.....	110
Gaija.....	111
6 MUU TAKILA.....	113
Takila, riki.....	114
Masto.....	118
Saalinkki.....	119
Vantti.....	121
Harus, staagi.....	123
Keulaharus.....	125
Välikeulaharus.....	126
Peräharus.....	127
Kukonjalka.....	129
Barduunat.....	130
Foili.....	132
7 KANSI JA RUNKO.....	135
Kansi.....	136
Keula.....	137
Keulakansi.....	139
Perä.....	140

Peräkansi.....	141
Peräpeili.....	142
Ruffi.....	143
Suojakaide.....	144
Keulakaide.....	146
Peräkaide.....	147
Avotila.....	148
Kansiluukku.....	149
Sprayhood.....	150
Lepuuttaja.....	151
Moottori.....	152
Vesilinja.....	153
Ankkuri.....	154
Köli.....	156
8 SISÄTILAT.....	159
Laipio.....	160
Lattia.....	161
Keulapiikki.....	162
Pilssi.....	163
Keittiö.....	156
Hytti, kajuutta.....	156
9 PURJEHTIMINEN.....	169
Styyrpuuri.....	170
Paapuuri.....	172
Ruori.....	174
Pinna.....	176
Loki.....	177
Kompassi.....	180
Kaikuluotain.....	182
Viestiliput.....	184
Tuulen suunnan osoitin.....	186
Virtauslangat.....	187
Vastakäänös.....	189
Myötäkäänös.....	191
Halssi.....	193
Reittiosuus.....	195
Vastatuuliosuus.....	196
Myötätuuliosuus.....	197
Tuulensilmä, pii.....	198

Elää.....	200
Ohjata.....	202
Luovia.....	203
Nostaa.....	205
Laskea.....	207
Sortua.....	208
Olla kallellaan.....	210
Broachata.....	211
Surffata.....	212
10 TUULET.....	213
Tyyni.....	214
Tuuli.....	215
Kova tuuli.....	220
Myrsky.....	222
Tuulensuunnan muuttuminen.....	223
Tiukka vastainen.....	224
Sivuvastainen.....	226
Sivutuuli.....	228
Sivumyötäinen.....	229
Täysmyötäinen.....	230
Ylähanka, luuvartti.....	231
Alahanka, lee.....	232
11 MERIMERKIT.....	233
Merimerkki.....	234
Loisto.....	236
Merimajakka.....	238
Kummeli.....	240
Kardinaalimerkit.....	242
Lateraalimerkit.....	244
PURJEHDUSSUOMI–RUOTSI–ENGLANTI.....	246
PURJEHDUSRUOTSI–SUOMI–ENGLANTI.....	251
PURJEHDUSENGLANTI–SUOMI–RUOTSI.....	256
PURJEHDUSSUOMI – VANHA MERIMIESSUOMI.....	262
TARKISTAJAT.....	266
LÄHTEET.....	268
HAKEMISTO.....	274

MERIMIESSUOMESTA PURJEHDUSSUOMEKSI

Purjehtijat puhuvat purjehdussuomea. Osa siitä periytyy merimiehiltä ja osa on slangia. Siksi purjehdussuomi näyttäytyy maallikoille hyvin vaikeana.

Kansainvälinen merikieli

Purjehdussuomen merimieskielinen perintö juontuu niihin suomalaisiin purjelaivoihin, joilla seilattiin Suomesta valtamerille. Näillä laivoilla puhuttiin merikieltä, kun taas Suomen rannikoilla ja sisävesillä puhuttiin rantavetten kieltä.

Merikieli oli kansainvälinen kieli, joka yhdisti pohjoisen pallonpuoliskon merenkävijät yhdeksi, yhtenäiseksi ryhmäksi. Yhteisen kielen ansiosta ihmiset ymmärsivät toisiaan riippumatta siitä, olivatko he suomalaisia, ruotsalaisia vai hollantilaisia. Vaikka sanat olivat yhteisiä, ne kuulostivat suomalaiselle suomalaisilta, ruotsalaiselle ruotsalaisilta ja hollantilaiselle hollantilaisilta. Se johtui siitä, että sanat oli mukautettu kuhunkin kieleen. Tällaisia suomenkielisiä sanoja olivat mm. ankkuri, masto, vantti, staaki, falli ja skuuti sekä verbit haalata ja hiivata.

Vanhimmat merikielen sanat tulivat antiikin kreikasta ja latinasta, joihin ne periytyivät foinikialaisilta ja muilta vanhoilta purjehtijakansoilta. Kreikka ja latina näkyvät yhä monissa astronomiaan ja aluksen kuljettamiseen liittyvissä sanoissa, kuten sanoissa latitudi ja sekstantti sekä ankkuri, kartta ja tulli.

Toinen vanha sanojen lähde oli viikinkien käyttämä kieli dönsktung, skandinaavinen yhteiskieli. Sitä puhuttiin viikinki-aikana 700-luvun lopulta 1000-luvun lopulle. Viikinkien anti germaaniseen merikieleen liittyy erityisesti mastoon ja purjeeseen, ja heiltä ovat todennäköisesti peräisin mm. sanat styyrpuuri ja paapuuri.

Eniten merikieltä muovasivat Hollanti ja hollannin kieli. Hollanti oli merenkulun mahtimaa 1500-luvun puolivälistä 1700-luvun alkuun. Lisäksi hollanti oli keskiajan Saksan eri murteiden keskeisin sivistyksen ja kirjallisuuden kieli. Siksi on todennäköistä, että hollanti vaikutti saksan kielen murteisiin ja muihin germaaniikieliin ja niiden kirjoitusasuun, myös merenkulun kieleen. Hollannin kieli toimi eräänlaisena merenkulun kielen sulatusuunina: se mukautti sanastoa muista germaani-

kielistä itseensä ja välitti ne hollannin sävyttämänä ympäri maailmaa. Siksi on vaikea tietää, mistä germaanisesta kielestä eri merikielen sanat ovat alun perin peräisin.

Hollannin mahtiasema maailman merillä päättyi Utrechtin rauhaan vuonna 1713, ja merenkulun valta siirtyi Englannille. Purjelaivojen kulta-aika puolestaan päättyi 1800-luvun lopussa, kun höyrylaivat syrjäyttivät purjelaivat.

Merikielestä ja englannista

Suuri osa merikielestä kulkeutui suomeen ruotsin kautta, onhan Suomella pitkä yhteinen historia Ruotsin kanssa. Suomen kieleen tuli merenkulkusanastoa kuitenkin balttikielistä ja muista indo-eurooppalaisista kielistä jo paljon ennen Ruotsin aikaa. Suomen kielessä on myös ns. omakielistä eli suomeksi seipitettyä veneily-sanastoa, kuten sanat vene, haaksi, soutaa ja meloa. Myös sana purje saattaa olla omakielinen. Jos on, se on sukua sanalle puhuri, joka taas on sukua verbille puhua.

Vanhaan merimiessuomeen on voinut hyvin siirtyä sanoja myös hansakauppiaiden puhumista monista saksan kielen murteista. Hansaliiton perustivat Itämeren ja Pohjanmeren rannikoiden saksalaiset ja saksalaissyntyiset kauppiat. Hansaliitto hallitsi Itämeren noin vuosina 1350–1550. Hansaliitto vaikutti suomen kieleen eniten kuitenkin toisella tavalla.

Kustaa Vaasa halusi kilpailla hansaliiton hallitsemaa Tallinnaa vastaan, minkä vuoksi hän perusti Helsingin vuonna 1550. Samalla hän karkotti valtiostaan saksalaiset kauppiat. Tilalle kutsuttiin hollantilaiset. Jotta hollantilaiset kauppiat pystyivät keskustelemaan kaupungin pormestarin kanssa, Helsingin ensimmäiseksi pormestariksi valittiin hollantilainen Hans van Sanden.

Myös Hollannin kansainvälinen laivatuotantojärjestelmä vaikutti suomeen. Laivojen valmisosat tuotettiin siellä, missä puuta kasvoi – kuten Suomessa – josta ne sitten kuljetettiin koottavaksi Amsterdamin kokoonpanotelakalle. Hollantilaisten laivat olivat aiempaa isompia, ruumallisia aluksia, joissa oli useita erilaisia mastoja ja niissä aiempaa monipuolisemmat purjeet. Näiden kokonaan uudenlaisten alusten sanasto tuli luonnollisesti hollantilaisilta.

Hollannin kielen vaikutusta suomen kieleen vahvisti vielä sekin, että hollantilaiset alkoivat ensimmäisinä piirtää merikarttoja. Ennen heitä kartat olivat pääasiassa kirjoitettuja reittiselosteita eli itineraareja. Ensimmäisen Suomen rannikkoa kuvaavan merikartan julkaisi hollantilainen Lucas Waghenaer vuonna 1583. Hollannin vaikutus alkoi heikentyä 1600-luvun lopulla,

KIPPARI

Veneen toiminnoista vastaava henkilö, joka toimii miehistönsä esimiehenä.

YLEENSÄ	<i>kippari</i>
MYÖS	<i>kapu</i>
JOSKUS	<i>capitano, cheeffi, chief, kapteeni, ohjaaja, perämies, päällikkö, ruorijengari, skipper</i>
RUOTSI	<i>skeppare</i>
ENGLANTI	<i>skipper</i>
VANHA MS	<i>kippari, laivuri</i>
VANHA MR	<i>skeppare</i>

Kapten laevas, jumal taevas, sanovat raumalaiset. Merilain mukaan aluksella on aina päällikkö, joka vastaa veneestä ja sen miehistöstä. Aluksessa on vain yksi päällikkö. Laivan päällikköä kutsutaan kapteeniksi. Purjevereen päällikköä kutsutaan yleensä kippariksi, savossa myös piälliköksi. Kippari tarkoitti 1800-luvun puolivälissä 'rantavesillä kulkevan pienen aluksen kuljettajaa eli päällikköä', kun taas kapteeniksi kutsuttiin 'suuren, ulkomailla kulkevan aluksen päällikköä'. Kipparia kutsuttiin myös laivuriksi. Ruotsiksi kippari oli *skeppare*, tanskaksi ja englanniksi *skipper*, hollanniksi *schipper* ja saksaksi *schiffer*. Ruotsin *skepp* tarkoitti 'laivaa', samoin englannin *ship*. Sanoilla on sama merkitys myös nykykielessä.

Kielitoimiston sanakirjassa kapteeni ja kippari eivät eroa toisistaan yhtä selvästi kuin 150 vuotta sitten. Sanakirjassa kippari on arkikieltä ja tarkoittaa 'aluksen päällikköä, laivuria ja merikapteenia'. Kapteeni puolestaan on 'laivan tai liikennealentokoneen päällikkö; varsinkin merikapteeni'. Kapteeni on myös sotilashenkilön arvonimi, merikapteeni on oppiarvo. Myös laivuri on oppiarvo. Sen myöntää Suomen Navigaatioliitto hyväksytysti suoritetusta saaristolaivuri-, rannikkolaivuri- tai avomerilaivurikursista. Ammattimerenkulussa laivuri on alimman merenkulikututkimuksen suorittaneen arvonimi, joka on riittänyt esim. Itämeren liikenteessä aluksen päällikkyyteen. Monella hinaajan "kipparilla" on laivurin tutkinto. Veneen kippari voi ripustaa laivuritutkimuksen suorittamisesta kertovan viirin veneensä oikeanpuoleiseen saalinkiin eli mastossa olevaan vantin levittäjään.

Laivan kapteeni eroaa purjeveneen kipparista siinä, että kapteeni tekee vain kapteenin työtä, mutta kippari huolehtii usein muistakin tehtävistä kuin kipparoinnista. Tehtävät yhdistyvät sitä useammin, mitä vähemmän veneessä on miehistöä. Yksi kipparin tyypillisistä tehtävistä matkaveneissä on ohjaaminen. Silloin moni kutsuu häntä perämieheksi, vaikka tarkasti ottaen kippari ei ole perämies vaan kippari, ohjasi hän venettä tai ei. Kippari voi ryhtyä hetkeksi vaikka kokiksi, mutta hänen päällikkyytensä ei katoa hetkeksikään.

Cheeffi ja chief ovat lainaa englannin sanasta chief [tšiif], 'päällikkö, johtaja'. Laivoissa chief eli siiffi tarkoittaa kahta asiaa sen mukaan, puhutaanko siiffistä merellä vai maissa. Laivalla siiffi on 'konepäällikkö, konemestari tai ylikonemestari', mutta jos ahtaaja kysyy satamassa siiffiä, hän tarkoittaa 'yliperämiestä, joka vastaa lastauksesta'. Ne purjehtijat, jotka tuntevat laivojen tehtävänimikkeet, eivät kutsu veneessä cheeffiksi, chiefiksi tai siiffiksi ketään – paitsi joskus sitä, joka vastaa paatin moottorista. Kipparia kutsutaan purjeveneissä myös kapuksi, mutta laivojen kapteenia kutsuvat kapuksi vain maakravut.

SUOMALAINEN PURJEHDUSSANASTO

Suomalainen purjehdussanasto on aloittelevan purjehtijan ja konkarin aarreaitta. Kirja sisältää lähes 2 000 purjehdussanaa sekä selvittää perinpohjaisesti 127 tärkeintä sanaa ja kertoo niiden ruotsin- ja englanninkieliset vastineet.

Purjehtija näkee sanastosta nopeasti, mitkä sanat ovat vakiintuneita ja mitkä harvinaisia. Sanojen tunteminen helpottaa purjehdusharrastuksen aloittamista ja itse purjehtimista sekä purjehduksesta keskustelemista. Yhteiset sanat edistävät myös turvallista vesillä liikkumista.

Kirjan erikoisuutena ovat sen tarinat, jotka kertovat esimerkiksi, miksi maakravun kannattaa ryhtyä gastiksi, mistä genua sai nimensä ja mitä paapöölingit tekivät vanhoissa purjelaivoissa. Nykyhetken purjehdussuomi yhdistyy tarinoissa 1800-luvun merimiessuomeen, mikä tekee kirjasta kiehtovaa luettavaa kannesta kanteen.

Suomalainen purjehdussanasto sopii yhtä hyvin purjehdusanoja opettelevalle kuin sanat jo taitavalle sekä jokaiselle merenkulun sanastosta ja sen kehittymisestä kiinnostuneelle. Jokainen veneilijä ja vesillä liikkuja löytää kirjasta uutta, kiinnostavaa ja hyödyllistä tietoa.

Sanaston tarkistamiseen ovat osallistuneet purjehduksen asiantuntijat olympiamitalisteista ja maailmanmestareista matkapurjehtijoihin rannikoilta ja sisävesiltä.



SUOMEN PURJEHDUS JA VENEILY • SEGLING OCH BÅTSPORT I FINLAND

Suomen Purjehdus ja Veneily ry suosittelee kirjaa.



9 789526 806402 >

ISBN 978-952-68064-0-2